

УДК 159.922:373.5:316.7

DOI: 10.31558/2786-8745.2025.1(6).2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ СТИЛЯМИ ВИХОВАННЯ ТА БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИМИ ВІДНОСИНАМИ

Вакар Вікторія.Вікторівна,
асистент кафедри загальної
та соціальної психології

***Анотація:** У статті досліджується взаємозв'язок між стилями виховання та особливостями батьківсько-дитячих відносин у контексті сучасних соціально-психологічних реалій. Наголошується, що сучасне суспільство вимагає від батьків гнучкості, емоційної зрілості та здатності поєднувати любов, дисципліну, свободу і відповідальність. Розкрито теоретичні засади поняття «стиль виховання» як системи стабільних форм взаємодії між батьками і дитиною, які впливають на емоційний, соціальний та когнітивний розвиток особистості. Здійснено порівняльний аналіз основних стилів виховання — авторитарного, ліберального, авторитетного (демократичного) та ігноруючого. Визначено їхній вплив на формування прив'язаності, самооцінки, соціальних навичок, академічних досягнень та емоційного інтелекту дітей і підлітків. Зокрема, демократичний стиль виявлено як найбільш ефективний, оскільки поєднує високі вимоги з емоційною підтримкою та відкритим діалогом. Авторитарний стиль асоціюється з надмірним контролем і низькою емпатією, що призводить до формування невпевненості, залежності або протестної поведінки. Ліберальний і байдужий стилі, навпаки, сприяють недостатній саморегуляції, імпульсивності та низькій відповідальності дитини.*

Представлено результати емпіричного дослідження, проведеного серед батьків за методикою І. Марковської (ВРР), яке виявило переважання демократичного стилю виховання, поєднаного з помірним контролем, емоційною

близькістю та співробітництвом у взаємодії з дітьми. Водночас значна частина респондентів схильна до авторитарного або індиферентного стилю, що негативно позначається на психологічному благополуччі підлітків, зокрема на рівні самооцінки, комунікабельності та емоційній стабільності.

Підкреслюється, що вибір батьківського стилю детермінований особистісними характеристиками дорослих, їхнім життєвим досвідом, соціальним оточенням і віковими особливостями дитини. Автор наголошує на необхідності формування усвідомленої батьківської позиції, розвитку емоційної компетентності та використанні індивідуального підходу у вихованні. Гармонійні батьківсько-дитячі відносини розглядаються як ключова умова становлення психологічно здорової, соціально активної та відповідальної особистості, здатної до конструктивної взаємодії з оточенням.

Ключові слова: стилі виховання, батьківсько-дитячі відносини, розвиток дитини, демократичний стиль, вплив виховання.

Актуальність дослідження Сучасний світ ставить перед батьками нові виклики. Як знайти баланс між любов'ю та дисципліною, свободою та відповідальністю? Стилi виховання, які були ефективними для наших батьків, можуть не працювати сьогодні. Давайте розберемося, які стилі виховання є найбільш ефективними в сучасному

світі та як вони впливають на розвиток дитини.

Мета дослідження «Стиль виховання – це не просто набір правил, а фундамент, на якому будуються стосунки між батьками та дитиною.» Спосіб, яким ми спілкуємося з нашими дітьми, висловлюємо любов і встановлюємо межі, формує їхню особистість на все життя.

Виклад основного матеріалу.

Батьківсько-дитячі зв'язки є фундаментальними в людському житті, визначаючи не лише добробут батьків, але й майбутнє щастя їхніх нащадків. Наукові праці багатьох українських та міжнародних дослідників присвячені глибокому аналізу сімейного виховання, його класифікації та впливу на становлення особистості дитини. Серед вагомих постатей у цій галузі варто згадати А. Адлера, Т. Алексеєнко, О. Безлюдного, І. Беха, О. Венгера, Т. Гордона, А. Коваленка, Т. Кравченко, В. Поліщука, Н. Рогаль, К. Роджерса, Г. Тарасенко, Н. David, Н. Demo, T. Dishion, G. Fosco, E. Stormshak, C. Winter та інших авторитетних вчених.

Характерні особливості взаємодії між дитиною та батьками, що превалюють у сімейному середовищі, визначаються як стилі сімейного

виховання. Ці стилі охоплюють спектр батьківської поведінки, включаючи рівень турботи, контролю, поваги до індивідуальності та кордонів дитини, підтримку її автономії, а також використання різноманітних батьківських методів впливу, у тому числі системи заохочень та покарань [1].

Стилі виховання визначають, як батьки взаємодіють зі своїми дітьми, формуючи їхній емоційний, соціальний та моральний розвиток. Ці стилі включають різні підходи до виховання, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Вони впливають на те, як діти сприймають світ навколо себе, реагують на стресові ситуації, а також на їхню здатність встановлювати здорові стосунки з іншими людьми [2].

Батьківсько-дитячі відносини, в свою чергу, є важливим аспектом у житті кожної дитини. Вони

формуються на основі взаємодії та комунікації між батьками і дітьми, що включає в себе емоційну підтримку, довіру, повагу та відкритість. Ці відносини безпосередньо впливають на формування особистості дитини, її самооцінку та поведінку. Діти, які виховуються в атмосфері любові та підтримки, зазвичай мають вищу самооцінку та краще справляються з емоційними труднощами [3].

Крім того, стилі виховання можуть впливати на розвиток соціальних навичок дитини. Наприклад, діти, виховані в авторитарному стилі, мають більше шансів стати впевненими в собі, відкритими та комунікабельними особами. Вони навчаються вирішувати конфлікти, співпрацювати з іншими та будувати здорові стосунки. На противагу, діти, які виховуються в умовах авторитарного або ігноруючого стилю, можуть стикатися з труднощами в

соціалізації та мати проблеми з самооцінкою [4].

У психолого-педагогічній літературі широко використовується класифікація стилів сімейного виховання, запропонована Д. Баумрінд і доповнена Е. Маккобі та Д. Мартін [5]. Ця типологія охоплює чотири основні стилі: демократичний (також відомий як авторитетний), авторитарний, ліберальний (або поблажливий) та індиферентний (байдужий).

Давайте детальніше розглянемо основні стилі виховання.

- Авторитарний стиль виховання є одним із найбільш жорстких підходів до виховання дітей. Він характеризується високими вимогами до дітей при низькому рівні емоційної підтримки. Батьки, які дотримуються цього стилю, зазвичай встановлюють строгі правила і очікують їх беззаперечного виконання. Вони вважають, що

дисципліна і контроль є ключовими елементами виховання.

- Ліберальний або дозволяючий стиль виховання характеризується великою свободою дій для дітей та відсутністю строгих обмежень. Батьки, які дотримуються цього підходу, зазвичай прагнуть підтримувати індивідуальність своїх дітей, дозволяючи їм експериментувати та самостійно приймати рішення.

Авторитетний стиль виховання вважається одним із найбільш ефективних і збалансованих підходів до виховання дітей. Він поєднує високі вимоги з високим рівнем емоційної підтримки. Батьки, які дотримуються цього стилю, встановлюють чіткі правила та очікування, але також активно залучають дітей до обговорення цих правил і пояснюють їх значення.

- Ігноруючий стиль виховання

характеризується низьким рівнем вимог та емоційної підтримки з боку батьків. У цьому стилі батьки часто не беруть активної участі у житті своїх дітей, що може призвести до серйозних наслідків для їхнього розвитку.

Звернемо нашу увагу на те, як стилі виховання впливають на розвиток дитини:

* Формування прив'язаності: Безпечна прив'язаність, що виникає внаслідок чуйної та стабільної взаємодії, є основою для здорового розвитку дитини.

* Розвиток самооцінки: Позитивна самооцінка формується в умовах підтримки та прийняття з боку батьків.

* Соціальні навички: Діти, які виховуються в атмосфері підтримки та заохочення, зазвичай демонструють кращі соціальні навички.

* Академічні досягнення: Діти з демократичних сімей, як

правило, мають вищі академічні результати.

* Емоційний інтелект:

Стиль виховання впливає на здатність дитини розуміти та управляти своїми емоціями, а також емоціями оточуючих.

* Довгострокові

наслідки: Стиль виховання може визначати вибір партнера, професійний успіх, стан здоров'я та загальне благополуччя в дорослому житті.

Далі розглянемо фактори, що впливають на вибір стилю виховання:

- Особистісні

характеристики батьків: темперамент, досвід власного дитинства та цінності, які вони сповідують.

- Соціальне оточення:

культурні норми та суспільні очікування.

- Характеристика

дитини: темперамент, здібності та індивідуальні особливості розвитку.

- Ситуаційні фактори:

стресові події та фінансові труднощі, що можуть впливати на виховання.

Важливо також пам'ятати:

Не існує

універсального стилю виховання: Хоча

демократичний стиль вважається найбільш

ефективним, слід

враховувати індивідуальні особливості дитини та сімейні обставини.

Стилі виховання можуть еволюціонувати з часом: Батьки можуть коригувати свій підхід до виховання в залежності від віку дитини та інших чинників.

Кожна дитина є унікальною: Відповідь дітей на один і той же стиль виховання може варіюватися.

Пріоритетним завданням для батьків є забезпечення гармонійних взаємин та психологічно сприятливої атмосфери в родині, адже це є запорукою формування здорової та всебічно розвиненої особистості дитини. Будь-які порушення в сімейних стосунках можуть мати негативний вплив на

становлення характеру, самоповаги та інших психологічних характеристик дитини, а також призводити до таких проблем, як підвищена тривожність та труднощі в навчанні.

Проаналізуємо результати опитування батьків за опитувальником

І. Марковської (ВРР). За результатами дослідження встановлено, що 23,1% батьків демонструють високий рівень вимогливості у спілкуванні з дитиною, тоді як 18,4% респондентів виявляють відсутність вимог у вихованні та взаємодії з дитиною. (рис.3.1)

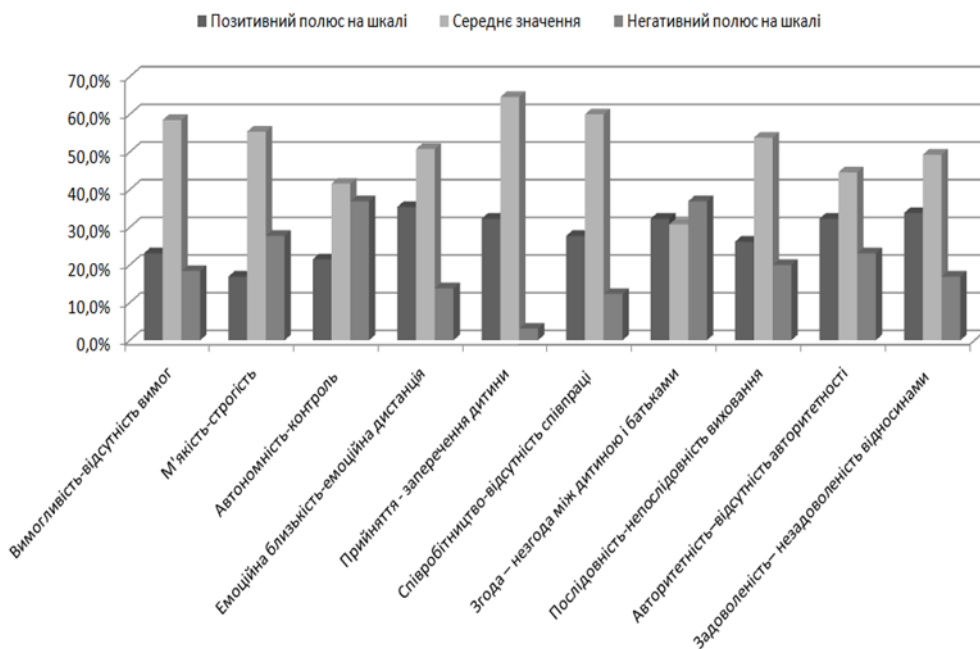

Рис. 1. Результати дослідження взаємодії батьків з дітьми за опитувальником І. Марковської (у %)

Слід зазначити, що 58,5% батьків мають середні показники за шкалою «Вимогливість-

відсутність вимог», що свідчить про наявність певних правил, обмежень та вимог у сімейному

вихованні. Проте ці вимоги є обґрунтованими і в поєднанні з іншими позитивними аспектами шкал (оптимальний рівень контролю, прийняття дитини, згода у взаємодії, задоволеність відносинами) дозволяють стверджувати про застосування демократичного стилю виховання в родині.

Більше третини батьків (36,9%) у вихованні підлітків застосовують надмірний контроль у всіх сферах їхнього життя, тоді як 21,5% надають підліткам повну автономію у вирішенні виникаючих проблем. Понад 40% батьків демонструють середні показники за шкалою «автономність-контроль», що свідчить про їх здатність зберігати баланс у наданні дитині самостійності та ініціативи в питаннях навчання, вибору оточення, захоплень тощо.

Цікаві результати також спостерігаються за шкалами «співробітництво-відсутність співпраці» та

«згода-незгода між дитиною та батьками», а також «послідовність-непослідовність виховання». Приблизно третина батьків дотримується стратегії співробітництва та послідовності у виховному впливі, внаслідок чого 32,3% з них відчувають згоду у відносинах з дітьми. Водночас, 20% батьків стикаються з відсутністю послідовності у вихованні, а 12,3% — з браком співпраці у взаємодії з підлітками, що супроводжується високим рівнем незгоди у відносинах (36,9%).

Цей результат може свідчити про неефективний батьківський вплив або ж бути наслідком вікових особливостей підлітків, таких як імпульсивність, нездатність до самоконтролю, дратівливість і конфліктність. Позитивним є те, що понад третина батьків використовує авторитет, емоційну близькість та прийняття дитини як засоби виховного

впливу. Це, безумовно, позитивно впливає на формування особистості підлітка, навчаючи його бути чуйним до потреб інших, враховувати думки, що відрізняються від власних, і сприяючи розвитку відповідальної, соціально активної позиції у взаємодії з оточенням.

Отже, результати дослідження свідчать, що більшість батьків схиляються до демократичного стилю виховання, який позитивно впливає на самооцінку, рівень домагань, самостійність, ініціативність, відповідальність та комунікабельність підлітків. Однак, значна частина батьків (близько третини) демонструє авторитарний стиль, що характеризується високою вимогливістю, контролем, суворістю та емоційною дистанцією. Такий підхід ігнорує потреби підлітків у самостійності та дорослішанні, використовуючи примус,

що може призвести до конфліктності, агресії, низької самооцінки та невротичних реакцій.

Крім того, наше дослідження виявило індиферентний (байдужий) стиль виховання, якому притаманне емоційне відсторонення батьків та надання дитині надмірної автономії, що фактично є проявом недбалості. Відсутність батьківської любові та підтримки може викликати у підлітків тривогу, недовіру та проблеми з самооцінкою.

Ліберальний стиль, що характеризується відсутністю вимог та батьківського авторитету, спостерігається приблизно у 20% опитаних. У таких випадках діти можуть сприймати батьків як джерело задоволення власних бажань або об'єкт для маніпуляцій, що негативно впливає на самовизначення, соціальну відповідальність та адекватність самооцінки підлітків.

Також було виявлено невелику частку батьків, які використовують потуральний стиль, поєднуючи відсутність вимог із високим рівнем контролю. Прагнення контролювати всі аспекти життя дитини та розв'язувати її проблеми призводить до безініціативності, несамотійності, інфантильності та нездатності до самокритики, часто супроводжуючись завищеною самооцінкою.

Зв'язок між стилями виховання та батьківсько-дитячими відносинами є складним і багатограним, потребуючи подальшого вивчення. Обраний стиль виховання не лише визначає характер взаємодії батьків з дітьми, але й суттєво впливає на емоційний стан, самооцінку та соціальну адаптацію дитини (див. вище). Наприклад, демократичний стиль сприяє розвитку впевненості, тоді як авторитарний може

спричинити низьку самооцінку та проблеми у спілкуванні (див. вище). Розуміння цього взаємозв'язку є важливим для усвідомленого вибору батьківських методів, спрямованих на позитивний розвиток дитини (див. вище).

Створення сприятливого середовища для розвитку дитини передбачає не лише вибір стилю виховання, але й активну участь батьків у її житті, відкрите спілкування та підтримку. Це сприяє зміцненню емоційних зв'язків, довіри та взаєморозуміння, що є запорукою гармонійного розвитку та здорових відносин між батьками та дітьми.

Висновки. Можемо підсумувати і сказати, що розуміння взаємозв'язку між стилями виховання та батьківсько-дитячими відносинами допомагає батькам:

Створити сприятливе середовище для розвитку дитини: Розуміючи, як різні

стилі виховання впливають на розвиток дитини, батьки можуть створити таке середовище, в якому дитина почуватиметься безпечно, комфортно і зможе реалізувати свій потенціал.

Побудувати міцні, довірливі відносини з дитиною: Знання про те, як різні стилі виховання впливають на довіру і відкритість у відносинах, дозволяє батькам будувати міцніші зв'язки зі своїми дітьми.

Передбачити можливі труднощі у вихованні та своєчасно вжити заходів: Розуміючи, які наслідки можуть мати різні стилі виховання, батьки можуть своєчасно виявити проблеми у взаємовідносинах з дитиною та вжити необхідних заходів для їх вирішення.

Розвивати власні батьківські компетенції: Поглиблення знань про стилі виховання допомагає батькам розвивати свої виховні навички та ставати

більш ефективними батьками.

Зрозуміти поведінку дитини: Батьки можуть краще зрозуміти причини поведінки дитини, пов'язаної зі стилем виховання.

Адаптувати виховний процес до змін: Розуміючи, що стиль виховання може змінюватися з часом, батьки можуть адаптувати свої виховні стратегії до вікових особливостей дитини та змін у сім'ї.

Співпрацювати з іншими фахівцями: Знання про стилі виховання допомагає батькам ефективніше співпрацювати з педагогами, психологами та іншими фахівцями.

Важливо підкреслити, що виховання – це складний процес, який потребує постійного навчання і самовдосконалення. Батьки повинні бути готові до змін і адаптації своїх виховних стратег

Список літератури

1. Булгакова О.Ю, Азаркіна О.В. Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Психологія. Том 31 (70) № 3 2020. 100–104 с.
2. Кравченко К.В. Дослідження ставлення батьків до дитини у сучасних українських сім'ях. Матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм»: зб. наук. праць. За заг. ред. проф. Н.Є. Завацької. 23–24 січн. 2015 р. Сєверодонецьк: Вид-во Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2015. С. 88–90.
3. Крупник І. Батьківська модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя. Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2017 URL: <https://surl.li/nuzcfc>
4. Повалій Л.В. Специфіка батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Випуск 16(1). 2012. С. 233–240.
5. Поліщук В. М. Психологія сім'ї: підручник / за ред. В. М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021. 248 с.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTING STYLES AND PARENT–CHILD RELATIONSHIPS

Vakar Viktoriia

Abstract: *The article explores the relationship between parenting styles and the characteristics of parent–child relationships within the context of contemporary socio-psychological realities. It emphasizes that modern society requires parents to demonstrate flexibility, emotional maturity, and the ability to combine love, discipline, freedom, and responsibility. Theoretical foundations of the concept of “parenting style” are*

examined as a system of stable forms of interaction between parents and children that influence emotional, social, and cognitive development. A comparative analysis of the main parenting styles—authoritarian, permissive, authoritative (democratic), and neglectful—is provided. Their impact on the formation of attachment, self-esteem, social skills, academic achievement, and emotional intelligence in children and adolescents is discussed. The democratic style is identified as the most effective, as it combines high expectations with emotional support and open dialogue. The authoritarian style is associated with excessive control and low empathy, leading to the development of insecurity, dependency, or oppositional behavior. In contrast, permissive and indifferent styles contribute to poor self-regulation, impulsivity, and low responsibility in children.

The article presents the results of an empirical study conducted among parents using I. Markovska's Parenting Relationship Questionnaire (PRQ), which revealed the predominance of the democratic style, characterized by moderate control, emotional closeness, and cooperation in interaction with children. However, a significant number of respondents demonstrated tendencies toward authoritarian or indifferent styles, which negatively affect adolescents' psychological well-being, particularly their self-esteem, sociability, and emotional stability.

It is emphasized that the choice of parenting style is determined by adults' personal characteristics, life experience, social environment, and the child's age-related features. The author highlights the need for developing a conscious parental stance, enhancing emotional competence, and applying an individualized approach to upbringing. Harmonious parent–child relationships are viewed as a key condition for the development of a psychologically healthy, socially active, and responsible individual capable of constructive interaction with others.

Keywords: *parenting styles, parent–child relationships, child development, democratic style, parenting influence.*

References

1. Bulhakova, O. Yu., & Azarkina, O. V. (2020). *Theoretical foundations for studying parent–child relationships in psychological research. Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 31(70), No. 3, 100–104.
2. Kravchenko, K. V. (2015). *The study of parents' attitudes toward children in modern Ukrainian families. In Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference "Current Issues of Social and Practical Psychology in the Coordinates of Modern Paradigms"* (pp. 88–90). Sievierodonetsk: Publishing House of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.
3. Krupnyk, I. (2017). *The parental family model in the context of its influence on the formation of ideas about future family life. Education of the Region: Political Science, Psychology, Communications*. Retrieved from <https://surl.it/nvgygo>
4. Povalii, L. V. (2012). *The specifics of parent–child relationships in the modern family. Theoretical and Methodological Problems of Education of Children and Students*, 16(1), 233–240.
5. Polishchuk, V. M. (Ed.). (2021). *Family Psychology: A Textbook*. Sumy: Universytetska Knyha. 248 p.